

Les revistes falleres **Òscar Rueda i Pitarque**

***Llegit en el casal de la falla de Castellar (Plaça Verge de Lepanto),
el 28 de febrer de 2011.***

Quan se parla de la relació entre lliteratura i falles, en seguida nos ve a la ment la figura del llibret de falla. I, sí be és de veres que la màxima, la més tradicional i la més antiga manifestació escrita de la lliteratura fallera és el llibret, hi ha una atra classe d'expressió impresa –esta de la que vos vaig a parlar– que ha difòs com ninguna atra la festa de les falles en tota la seua extensió artística, cultural, festiva i lliterària: lo que coneixem com a **“prensa fallera”**.

És conegut per tots cóm, des de l'aparició del primer llibret de falla tal i com hui l'entenem (el de Josep Bernat i Baldoví per a la placeta de l'Almodí, en 1855), els llibrets quedaren llimitats a l'àrea d'influència del monument faller del que depenien: a la pròpia “comissió” fallera.

Per este motiu, l'aparició de la revista fallera no fon repentina: primer aplegaren una sèrie de publicacions, generalment plec solts, també propis de comissions falleres determinades –alguns d'ells, inclús, publicats baix el nom de “periòdic” – que excedien el format tradicional del llibret per a transformar-se, com se dia en aquella época, en **“òrguens d'expressió” de les distintes comissions**.

Unes publicacions que eixien per falles, tots los anys, en una mateixa capçalera i en numeració correlativa –per tant, publicacions periòdiques–, i que además de la motivació festiva o de la “explicació i relació de tot lo que conté la falla” eren aprofitades pels autors com a mig per a continuar expressant de forma escrita la nostra secular tradició satírica valenciana: en eixa crítica mordaç, burlesca, lliure i chamarrusquera que caracteriza l'humor valencià.

El més popular i el que més anys feu acte de presència fon *L'Araña Negra* (entre 1887 i 1895), publicat per la falla del carrer de Maldonado. Uns atres foren, per eixemple, *La Chala*, *Periodich bromiste*, *dedicat a la chent de tro*, *orgue de... manilla*, *defensor de les festes de Sen Chusep y d'els buñols* de la falla del carrer de Na Jordana; o la *Reunió del Trull* de la falla d'Adreçadors i Escolano.

Estes publicacions anaren succeint-se en els anys, a sovint apareixent un any i desapareixent al següent, fins que en 1906, com anunciant lo que en breu anava a succeir, aparegué, per iniciativa del periodiste Josep Navarro Cabanes, un plec que, en el títul de *Les Falles de Sen Chusep*, incloïa a tres columnes la relació i explicació de totes les falles, en reproducció dels esbossos dels monuments i algun que atre text.

I per fi, **el concepte de revista fallera tal i com hui l'entenem** (o siga, una publicació de varies pàgines que, a banda de la lliteratura, porta uns dibuixos o

“esbossos” de totes les falles que es plantaran en l’any de publicació), **apareixerà en 1908: fa exactament 103 anys**. La primera pedra en este sentit la col·locà *Folchi* (seudònim del conegut professor i crític d’art valencià Manuel González Martí) en dedicar **el primer número del seu nou semanari artístic-lliterari *Impresiones*** a la festa fallera. Per dèu cèntims, podien trobar-se en ell els tres components tradicionals que mai abandonarien ya el format típic d’una revista fallera:

- una portada de certa qualitat artística (en este cas, un aiguafort de Mariano Garcia a dos tintes –groc i marró– en la figura d’una bunyolera);
- en el seu interior, els esbossos de totes les falles, també a dos tintes (negre i roig);
- adicionalment, molts més gravats i sobre tot, molta lliteratura alusiva a la festa, com un sàinet d’Escalante, referències al primer llibret de falla de l’història i uns atres treballs de certa qualitat lliterària, firmats per importants plomes del moment.

Esta innovació faria que la tirada de la revista, de 2.000 exemplars, s’agotara en molt poc de temps. I d’esta manera, eixa primera pedra col·locada per *Folchi* començà a fer paret. El 18 de març de 1911, per eixemple, el *Diario de Valencia* publicà els dibuixos de totes les falles que es plantaren, donant inici també a una tradició que s’estendria a tots els diaris valencians i que continua fins al dia de hui.

A l’any següent, 1912, el semanari cultural *Foc y Flama* dedicà també un número especial a les falles, pero l’acontenyiment més notable d’eix any és, sense dubte, **el naiximent de la revista *Pensat i Fet***.

En aquella época era molt habitual en la ciutat de València l’aparició espontànea de societats humorístiques que tenien la finalitat de divertir al veïnat mentres els fundadors o socis se divertien més encara. La més famosa de totes elles fon la societat *L’Antigor*, encara que n’hi hagueren moltes més. La sòrt volgué que tres amics: **Josep Maria Esteve Victòria (poeta)**, **Francesc Ramil (dibuixant i pintor)** i **Ricart Sanmartin (poeta)** s’ajuntaren per a fundar una atra societat, que tenia un ideal molt concret: la publicació d’una revista fallera, sèria i culta pero que conservara la sàtira popular i l’essència de les falles, per a, d’esta manera, donar prestigi a la festa.

Efectivament, a principis de març d'eix any, la ciutat de València aparegué coberta de pasquins que dien simplement:

Pensat i Fet. En la festa de les falles.

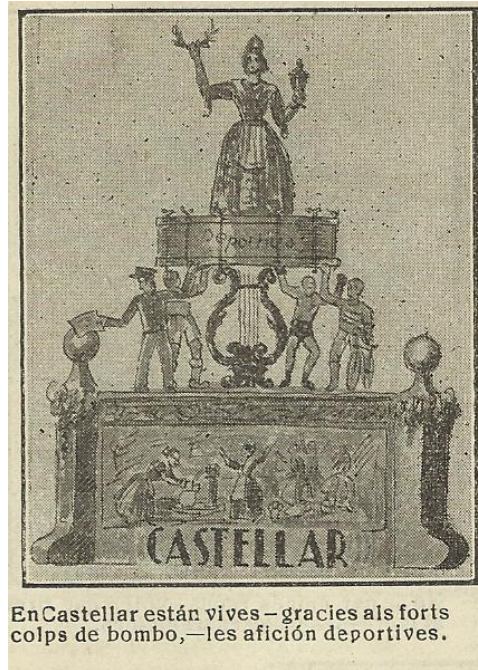
Eixe primer número de la revista, en portada de Manuel Sigüenza, reproduïa els esbossos de les 28 falles que es plantaven aquell any, i les col·laboracions l·literàries (íntegrament en llengua valenciana) posaven de manifest des del primer moment les intencions dels editors: Maximilià Thous, Bernat Morales Sanmartín, Eduart López Chavarri, Faust Hernàndez Casajuana, Josep Maria Bayarri i molts atres: figures consagrades de la nostra l·literatura ya en aquell temps, o que ho serien en un futur pròxim. També incloïa la reproducció de l'estandart que *Pensat i Fet* anava a regalar a la falla més ingeniosa de l'any: una idea que moltes atres entitats o publicacions adoptarien en el pas dels anys.

A partir d'aquell moment, de forma ininterrompuda fins al paréntesis de la Guerra Civil, *Pensat i Fet* arreplegaria col·laboracions l·literàries i d'investigació de tots els l·literats valencians de l'època: Lluís Cebrian Mezquita, Jacint Maria Mustieles, Lleopolt Trénor, Teodor Llorente i Falcó, Martínez Aloy, el Baró d'Alcalalí, Martínez Ferrando, i molts més. En lo tocant a les col·laboracions artístiques no es quedava arrere: les seues portades foren confeccionades per artistes valencians com Ramil, Pinazo, Josep i Marià Benlliure, Artur Ballester, Dubon, Rigoberto Soler, Barreira, Vercher, Mongrell, Fillol, Canet, Segrelles, Stolz, Tusset i molts atres.

La revista es caracterisava també perque l'explicació de cada falla se donava en vers, baix de l'esbós del monument, en forma de tercets. Conta Enric Soler i Godes que l'orige d'esta costum fon casual: estaven en 1916 els redactors de la revista en plena faena de confecció de la revista quan Ricart Sanmartin va vore l'esbós de la falla dels carrers de Gràcia i Padilla, que tractava del trasllat de lloc del monument al pintor Ribera (una costum molt habitual del nostre Ajuntament en aquella època, la de traslladar monuments de lloc cada cert temps i sense motiu aparent). Puix be: en vore aquella image, Sanmartin, fent gala d'eixa facilitat per al "vers d'improvís", tan valenciana, i que tant s'ha perdut els últims temps, exclamà:

*– I diu Ribera: "¿Qué es esto?
Pa posar atre quiosco
me lleven a mi del puesto."*

I aixina naixqué la costum, que es mantindria fins al seu últim número publicat, en 1972.

Esbós de la primera falla plantada en Castellón. *Pensat i Fet*, 1932

Igualment, en 1916 aparegué la primera *auca* (tradicional costum valenciana, que consistix en un full a on apareixen vàries caselles dibuixades, representant una historieta; i que es completa en uns versos escrits baix de cada vinyeta que expliquen el seu contingut). Esta és una altra costum que no faltà fins a la desaparició de la revista, i que moltes altres revistes adoptarien també.

L'èxit de la revista decana de la premsa fallera fon absolut, aplegant a vendre entre 20.000 i 30.000 exemplars en les dècades dels vint i trenta del segle XX. En el pas dels anys la revista inclús dedicà monogràfics a unes altres festes, com la coronació de la Mare de Deu dels Desamparats, la Fira de Juliol o els milacres de Sant Vicent.

Mogudes per esta exitosa novetat, moltes altres empreses editorials copiaren el format i es llançaren a traure la seua pròpia revista al carrer. Soler i Godes dona notícia de fins a 45 revistes falleres diferents, aparegudes entre 1912 i 1936. Moltes d'elles serien efímeres i apareixerien únicament un any; unes altres tingueren una vida curta, i només algunes alcançaren el suficient èxit com per a perdurar de forma significativa i ininterrompuda: foren els casos, per exemple, de *El Bunyol* (1924-1936), *València Fallera* (1929-1935), *Crit de Festa* (1929-1936), o *El Tio Pep* (1929-1936), que perdurarien fins a l'esclat de la Guerra Civil.

Per damunt de totes destacava, no obstant, ***El Fallero***, creada per **Vicent Miquel Carceller en 1921**. Escriptor i editor de publicacions enormement populars com *La Traca* i *La Chala*, aixina com també, de les revistes lliteràries *El Cuento del Dumenche* i *Nostre Teatre*, Carceller va concebre *El Fallero*, també redactat íntegrament en llengua valenciana, com una alternativa més

populista –inclús en certes connotacions polítiques republicanes– al *Pensat i Fet*, que probablement no connectava del tot en el sector més popular de la festa, a l'estar confeccionat en unes majors aspiracions literàries (i, en part, per autors d'extracció més conservadora o tradicional).

Portada de *El Fallero* (1934)

Encara que contava en col·laboradors reputats com Navarro Cabanes, Rodrigo Alamar i Enric Bohorques, en *El Fallero* hi havia moltes altres col·laboracions espontànies que s'acumulaven en les seues pàgines, de forma que, també al contrari que *Pensat i Fet* –que sempre feu gala d'un cert control ortogràfic i estilístic–, en *El Fallero* cada u escrivia el valencià com sabia o entenia. Els esbossos i les portades, no obstant, eren d'una qualitat artística magnífica, obra del dibuixant Enric Pertegàs, i la realitat és que *El Fallero* acabaria sent, sense dubte, la revista fallera de major venda en l'època: de 40.000 a 50.000 exemplars anuals de mitjana, a imatge de la seua cosina germana *La Traca*.

La veritat és que llegir revistes falleres d'aquella època és com fer un viatge en el temps. La temàtica dels diferents monuments fallers, els mateixos emplaçaments en places i carrers hui desapareguts, el tractament de fets i controvèrsies de plena actualitat en aquell moment (com les polèmiques reformes interiors de la ciutat, la *lliberació* de la dona, o la possible aprovació d'un estatut d'autonomia per a València, en l'època de la república), així com

la curiosa publicitat insertada en les revistes, o la mateixa llengua valenciana usada pels escriptors, encara vacilant ortogràficament i en castellanismes crus pero plena de riquesa expressiva i de naturalitat, fan traslladar-nos a un temps no tan lluntà en el que esta festa, sempre vixcuda i expressada en llengua valenciana, era encara —mai ho ha deixat de ser, pero en aquella época ho era més autènticament i més unànimement que ara— el màxim símbol de la cultura tradicional d'una ciutat de València encara mig llauradora i valenciaparlant de forma absolutament majoritària.

Com a mostra dels mètodos publicitaris usats en aquella época, i de cóm se dirigien els comerciants als seus potencials clients de la ciutat, m'aneu a permetre que lligga **dos anuncis de la famosíssima Ferreteria de la Cadena**, publicats respectivament en el *Pensat i Fet* de 1930 i 1931. El primer diu aixina:

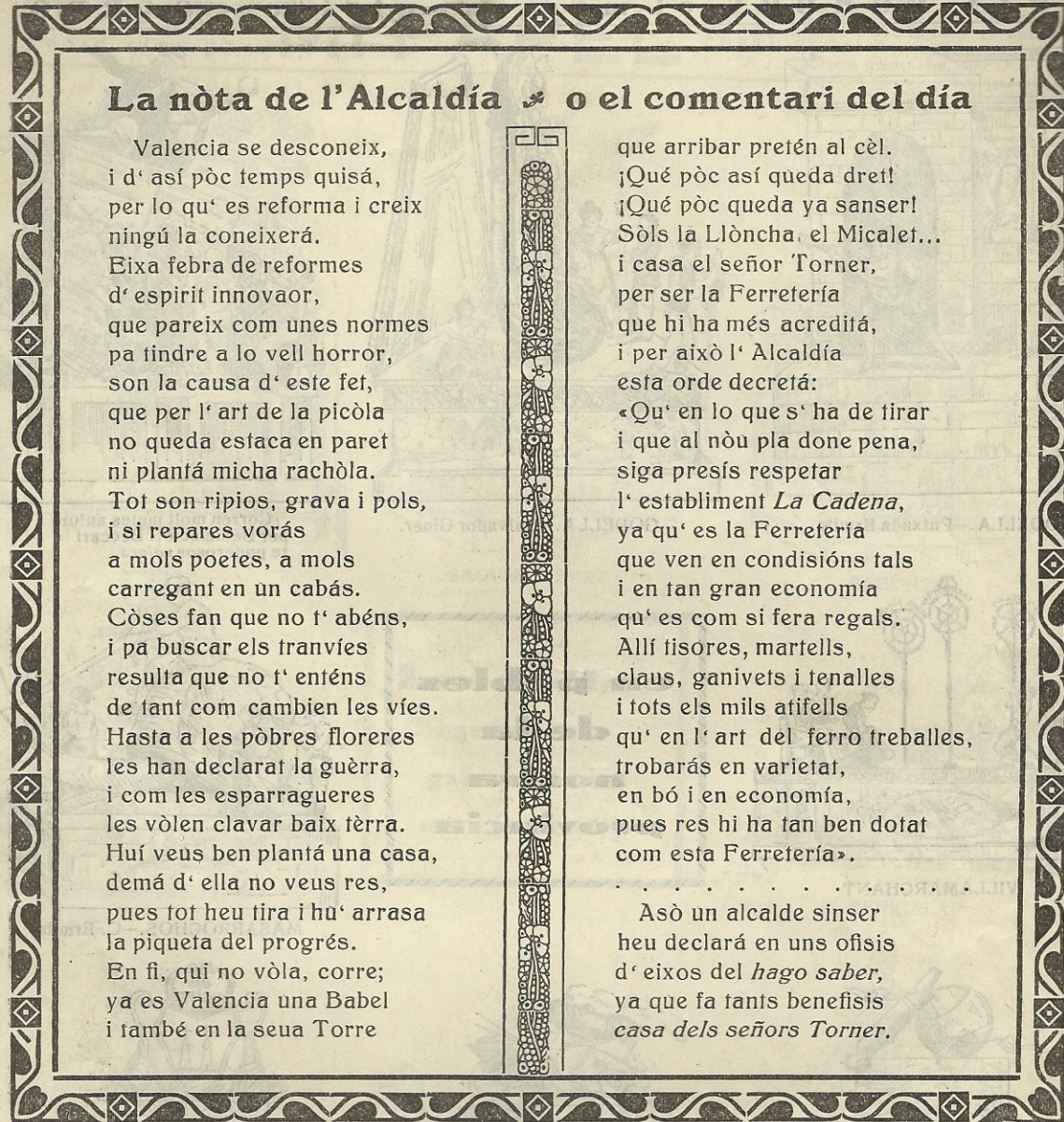
**Este es el románs sensillo — del loco que bò el tornaren
cuant en lo cap li posaren — lo que li faltá: un tornillo.**

Tot lo mon s' en fea creus:
¡Don Guillem está guillat!
Un señor tan resentat,
y foll perdut ara el veus.
¿Qué es lo que al home li pasa?
Pa estar loco té motiu,
pues segóns un vehí diu,
lladres li entren en sa casa,
contra els que 's prevé de baes,
pues no obstant posar bons pañs
en les portes, ¡en dos años
li han robat dotse vegaes!,
y ara del tot es veu net,
pues els últims que han entrat
al pobre me l' han deixat
sense claus en la paret.
Y va pel' carrers día y nit
igual que un anacoreta,
pues ha perdut la chaveta
y es troba sense sentit.
La familia se condòl
y prenen més d' un sofoco,
mes ell corre com un loco
y qu' el suhecten no vòl.
Grasíes a que un amic d' ell
el deté y li diu: —Guillermo,
¡San Benito de Palermo!
¿Tú saps cóm estás, redell?
Eixe cap teu no está bo.
¿Tú corrent com un chiquillo?
A tú te falta un tornillo
y eixe t' el posaré yo.
Y agarrantlo en dos brasaes
per les botigues s' enfosca,
buscant un remey en rosca...,
pero se cansa de baes.
Al remat va eixir de pena,
cuant el fi que perseguía
trobá en la ferreteria
que se diu de LA CADENA.

Sòls allí podía ser;
la chent per algo la exalta,
y es que tot lo que a u li falta
se troba en casa TORNER.
Y heu demòstra clar asò,
pues fon de lo més sensillo
ficarli d' allí un tornillo
a Guillem, qu' el posá bò.
Quedá del tot ben curat,
y gran va ser son content
al vore en l' amagaset
coses de seguritat;
allí encontrá baldes fortes,
molts bons pañs y pasaors,
que imposible ser millors
pera asegurar les portes.
Tois d' un aser fabricat
que no señala el taladre,
y que hasta el lladre més lladre
queda desacreditat.
—Asò es lo que yo volía
(va dir descansant del pes).
¡Ya no me robarán més!
(y se curá la manía).
Y afechí: —Volguera fer
pera tots algúns regals,
pera remediar els mals
que hauré causat sens voler...
Y sense eixir de la casa
va tindre el desich cumplít,
pues chustament hiá un surtit
que tots els límits traspasa.
Y agarrantli un arrebato
digué a la hora de pagar:
—Es imposible trobar
res millor ni més barato.
Y yo seré el pregoner,
pues a infelís se condena
qui no compre en LA CADENA,
casa dels señors TORNER.

La Ferreteria de la Cadena estava situada en el carrer de Cubells, en el barri del Mercat, la zona més comercial de la ciutat. Este i molts altres carrers (com el de la Saboneria Nova, la plaça de Pellicers, la plaça de la Pertusa o la del Molí de Na Robella), plens de tipisme i que contaven en alguns dels comerços més afamats i antics de València, sucumbiren a causa de les reformes urbanístiques que determinaven l'avinguda de l'Oest (hui, del Baró de Càrcer) a través dels barris de Velluters, el Mercat i el Carme.

Encara que esta reforma se dugué a terme fonamentalment entre els anys 40 i 60 del segle passat, la seua planificació prèvia correspon als anys 30, i se coneix que el senyor Torner, propietari de la ferreteria, ja tenia la mosca darrere de l'orella i mostrava a la menor ocasió la seua preocupació perquè l'avinguda afectara al seu local, i sobre tot, per lo que, segons ell, això supondria per a la ciutat de València, puix perdria el servici immillorable en preu i qualitat de la seua ferreteria. Dia el seu anunci de 1931:

La nòta de l'Alcaldía o el comentari del día

Valencia se desconeix,
i d' así pòc temps quisá,
per lo qu' es reforma i creix
ningú la coneixerá.
Eixa febra de reformes
d' esprit innovaor,
que pareix com unes normes
pa tindre a lo vell horror,
son la causa d' este fet,
que per l' art de la picòla
no queda estaca en paret
ni plantá micha rachòla.
Tot son ripios, grava i pols,
i si repares vorás
a mols poetas, a mols
carregant en un cabás.
Còses fan que no t' abéns,
i pa buscar els tranvies
resulta que no t' enténs
de tant com cambien les vies.
Hasta a les pòbres floreres
les han declarat la guèrra,
i com les esparragueres
les vòlen clavar baix tèrra.
Huí veus ben plantá una casa,
demá d' ella no veus res,
pues tot heu tira i hu' arrasa
la piqueta del progrés.
En fi, qui no vòla, corre;
ya es Valencia una Babel
i també en la seua Torre

que arribar pretén al cèl.
¡Qué pòc así queda dret!
¡Qué pòc queda ya sanser!
Sòls la Llòncha, el Micalet...
i casa el señor Torner,
per ser la Ferreteria
que hi ha més acreditá,
i per això l' Alcaldía
esta orde decretá:
«Qu' en lo que s' ha de tirar
i que al nou pla done pena,
siga presís respetar
l' establiment *La Cadena*,
ya qu' es la Ferreteria
que ven en condicions tals
i en tan gran economia
qu' es com si fera regals.
Allí tisores, martells,
claus, ganivets i tenalles
i tots els mils atifells
qu' en l' art del ferro treballes,
trobarás en varietat,
en bó i en economia,
pues res hi ha tan ben dotat
com esta Ferreteria».

Asò un alcalde sinser
heu declará en uns ofisis
d' eixos del *hago saber*,
ya que fa tants benefisis
casa dels señors Torner.

Costa de creure, si llegim les revistes falleres de 1936, que només quatre mesos més tart esclataria en este país una guerra. Com a llògica conseqüència, en 1937 només se plantaren unes poques falles, i en els anys 38 i 39 no es té constància de que se'n plantaren. No es publicarien tampoc revistes falleres en eixos tres anys de confrontació bèlica.

Una volta acabada la guerra, el panorama cultural valencià, com és sabut, resultava descorador. Al reprendre's la festa de les falles en 1940, la Junta Central Fallera tragué a la llum per primera volta, com a orgue oficial, el seu *Llibre Faller*. Pero en lo que respecta a les tradicionals revistes falleres d'ans de la guerra, se donava la tràgica circumstància de que tant Vicent Miquel Carceller, editor de *El Fallero* (republicà, fusilat en Paterna en 1940, una volta acabada la guerra) com Josep Maria Esteve Victòria, editor de *Pensat i Fet* (destacat sindicaliste catòlic, regidor i diputat provincial per la dreta, mort en 1936, també fusilat per motius ideològics al principi de la guerra), havien pagat en sa vida la seua militància ideològica, en uns anys negres en els que la voràgine sectària, la violència partidista i el discurs criminal de les armes guanyaren la partida a la convivència pacífica.

No obstant, ***Pensat i Fet* reaparegué, puntual, el mateix any 1940**, editat pels amics Sanmartin i Ramil. Esta edició de 1940 havia pogut mantindre la seua principal característica, que cada volta la distanciaria més de les revistes competidores: continuava estant íntegrament redactada en llengua valenciana. La revista contenia, com és llògic, un emocionat recort per a Esteve Victòria i, com no podia ser d'una atra manera, diversos texts que otorgaven un evident recolzament al nou règim franquiste.

Este fet –el no usar el castellà més que en alguns anuncis, segons el gust de l'anunciant corresponent– provocà dificultats creixents en la censura, fins al punt que en 1945 el censor exigí que només estigueren escrits en valencià els versos; per tant, tot lo que no fora poesia havia d'anar en castellà.

Davant d'eixa condició –hui inacceptable i incomprensible, als nostres ulls de 2011– Ricart Sanmartin tingué la felix idea de confeccionar tot el número en vers (i, per tant, íntegrament en valencià, complint de forma exacta les prescripcions del funcionari públic). D'esta manera pogué burlar d'una forma elegantíssima l'extrem zel castellanisador de la censura... pero a l'any següent el censor exigí a Sanmartin que un percentage mínim de la revista –fora en prosa o en vers– estiguera escrit en castellà, i per eixe fet, en 1946 *Pensat i Fet* no es va publicar...

A pesar del desagradable incident, en 1947 la situació tornà a la normalitat, i *Pensat i Fet* seguiria publicant-se íntegrament en valencià de forma anual, fins a la seua desaparició en 1972 –en bona part per mediació de la societat Lo Rat Penat, que, com és sabut, havia pogut resistir al canvi de règim barata mantindre notables vínculs en el poder establert; aixina com també, a l'orige

majoritàriament conservador dels promotors de la revista, que no apareixien davant de les autoritats com a elements especialment “desafectes” al règim—.

La bona veritat és que ***Pensat i Fet*, dins dels seus modestos mijos, reuní a lo millor de l'intellectualitat valenciana de l'època**, abans del cisma que dividiria de raïl a la nostra societat en els anys setanta, pocs anys despuix de la desaparició de la revista. Xavier Casp, Miquel Adlert, Gayano Lluch, Hernández Casajuana, Almela i Vives, Maximilià Thous, Nicolau Primitiu, Manuel González Martí, Vicent Vidal Corella, Enric Taulet, Anfós Ramon, Josep Rodrigo Alamar, Martí Domínguez, José Ombuena, Antoni Igual i Úbeda, Lluís Guarner, Enric Soler i Godes, Joan Fuster, Carles Salvador, Manuel Sanchis Guarner, Vicent Ventura o Francesc Ferrer Pastor, entre uns atres, firmaren nombroses col·laboracions en la revista.

A banda de *Pensat i Fet*, en la dècada dels 40 encara aplegaren a eixir al carrer més de trenta revistes falleres per any: *Arte Fallero*, *El Bunyol*, *Clarín fallero*, *Concurso Fallero*, *La Cotorra fallera*, *Crit de Festa*, *La Despertà*, *Estampa Fallera*, *Fallas*, *Las Fallas*, *La Fallera*, *El Fallero*, *Ruta Fallera*, *Semana Fallera*, *El Turista Fallero*, *Las Fallas de Valencia*, *El Falleret*, *Valencia en Llamas*, *Valencia y sus fiestas*, *El Fallero Auténtico*, *El Fallero Mayor*, *Els Falleros*, *Falleros infantiles*, *Les Flames*, *Fuego*, *Fum*, *Grito Fallero*, *Humo*, *El Ninot*, *Nit de Foc*, *El Petardo*, *Lo Rat Penat Fallero*, *Tio Pep Fallero*, *La Traca Fallera*, *El Fallero Valenciano*, *Fallas y Falleros...* La revista *El Fallero* també tornà a eixir al carrer, pero a mans d'uns atres editors, que havien adquirit els drets de la seua denominació, encara que —com sol ocórrer en estos casos— en un esperit prou diferent de l'original (lo que inclús faria sorgir una atra revista, *El Fallero Auténtico*, que reclamava ser la verdadera hereua de la mítica revista d'abans de la guerra).

Eixa sifra de 30 revistes anuals baixà en els anys 50 a una mija de 13 revistes a l'any, i de 12 en els anys 60. La temàtica d'estes revistes anuals era sobre tot fallera, i secundàriament tractaven uns atres temes de major calat estilístic o temàtic; a excepció, precisament, del *Pensat i Fet*. L'alabança a la festa i la propaganda turística anaven menjant terreny a un atre tipo de temàtiques més reivindicatives o satíriques, omnipresents en les dècades anteriors —tal com, per cert, passava en els propis monuments fallers—; i el castellà anava també guanyant espai al valencià en totes elles, de la mateixa manera que, a l'hora, ho fea en la societat valenciana de l'època.

A mida que els mijos tècnics anaren evolucionant, l'introducció de fotos i esbossos a color millorà la presentació de moltes de les revistes, pero paralelament la qualitat dels articles anà disminuint. Esta raó propicià precisament la decisió de Ricart Sanmartin de cessar la publicació de la revista *Pensat i Fet* en 1972, perque a pesar de l'evident qualitat estilística dels seus texts, els clàssics esbossos en blanc i negre ja no podien competir en els

dissenys a tot color, ni la seua chicoteta editorial en la potència i els mijos de difusió d'unes atres editorials sorgides en els anys del *desarrollismo*.

Entre les revistes aparegudes en estos anys que més continuïtat i èxit alcançaren, estan, d'entre les aparegudes en els anys 40, les ya descrites *Pensat i Fet* i *El Fallero*, además de *El Turista Fallero* (1942), *El Bunyol* (ya existent abans de la guerra), *El Fallero Mayor* (1943), *El Coet* (1944), *Carcasa Fallera* (1951), *La Gran Guía Fallera* (1953) i *Festividades* (1954).

Mereix un capítul a banda, com és natural, **la revista *El Turista Fallero***. El modestíssim primer número de 1942, que es venia a una pesseta, pronte donaria lloc, de mans de l'editorial –publicacions Bayarri–, i especialment, del seu **director i fundador, Vicent Bayarri Lluch**, a la revista fallera de més difusió i major continuïtat en el temps de tota l'història de la premsa fallera. Vicent Bayarri (fill de Josep Maria Bayarri, u dels escriptors que col·laboraren en el primer número *Pensat i Fet*, además d'eminent escriptor i valencianiste de pro) fon durant dècades *l'alma-mater* d'un projecte en el que les seues idees innovadores pronte li donarien una innegable ventaja competitiva front a les demés revistes falleres.

Per eixemple, en 1948 introduí la novetat de substituir l'habitual tercet explicatiu de l'argument de cada falla per un text en prosa en el que es descrivia en major detall el contingut dels monuments; informació a la que poc de temps després s'afegirien senyes adicionales, com els noms de l'artista faller i el president; en 1951 fon també la primera revista en presentar alguns esbossos de les falles (només les onze principals) a tot color, i en 1972 ya les publicà totalment en color. L'editorial fon pionera en la creació de la primera revista fallera infantil (*Fallero Infantil*, precisament), d'una versió més econòmica de la revista (la mencionada *Gran Guía Fallera*, en 1953, que es publicà durant dotze anys), i des de 1955, el *Àlbum Bayarri*, que en una rapidea récort presenta des de fa dècades una revista en les fotos de les millors falles de l'any, quarantahuit hores després de la plantà.

Com se fa evident inclús en la denominació de la publicació, Vicent Bayarri intentà donar a la seua revista un enfocament diferent a les que es publicaven, pensant no sols en el foraster que visitara València, sino també en el "turisme" que fem tots els valencians pels carrers de la ciutat. L'atenció especial als programes d'actes i als itineraris per a visitar les falles, incloent un pla localisador de totes elles, fon obsessió de Bayarri des dels primers moments de la revista.

El Turista Fallero també prestà des dels seus inicis una especial atenció al disseny de la portada, continuant la millor tradició de les revistes falleres. Dibuxants o pintors com Martínez Forment, Peris Aragó, Pasqual Llop o González Alacreu han firmat moltes de les portades d'esta revista.

Per una altra banda, l'humor faller i les tradicionals composicions literàries s'ubicaven inicialment en el centre de la revista, en unes pàgines interiors de color groc que primer rebien el nom de *La Monserga Fallera* i, des de 1974, *La Pepa*. En esta secció començà a publicar-se des de 1947 "L'auca chirogotera", i "Espurnes dels llibrets de falla", en la que apareixien fragments dels llibrets premiats per Lo Rat Penat l'any anterior: raó per la qual se publicarien obres dels escriptors més llorejats, com Anfós Ramon, Emili Panach, Josep Bea Izquierdo, Néstor Ramírez, Joaquim Sendra, Alfredo Sendín Galiana, Francesc Almela i Vives, Josep Melià, Maximilià Thous, Pere Delmonte, Ernest Peris Celda i tants altres. Esta secció passaria a formar part íntegra de la revista en el pas del temps, encara que conservant el nom inicial de *La Pepa*, que encara continua.

L'imbricació de *El Turista Fallero* com a orgue d'expressió i debat del món faller anà guanyant intensitat; més encara si cap a partir del relleu en la direcció de la revista en la persona de Vicent Bayarri Llobat (fill de Vicent Bayarri Lluch), i gràcies també a la col·laboració creixent de periodistes, fallers, artistes, pirotècnics i moltes altres personalitats del món de les falles. L'arribada de les noves tecnologies fon guanyada també per *El Turista Fallero* dels últims anys, puix ha seguit precisament l'íntima col·laboració dels *blogs* i pàgines web de temàtica fallera –i d'això que s'ha vingut en nomenar "el friquisme faller"– la que, davant la greu situació econòmica general, ha possibilitat recentment que la revista continuara publicant-se –esperem que per moltíssims anys més–, esta volta dirigida per Javier Tejero.

L'omnipresència de *El Turista Fallero* no ha impedit els últims anys l'aparició d'unes altres revistes falleres, en sòrt i difusió desigual.

En caducar els drets de propietat de la família Sanmartin sobre l'històrica denominació *Pensat i Fet*, l'editor Eliseu Climent els va adquirir per a tornar a publicar a partir de 1995, en el mateix nom, una revista que es declarava hereua del *Pensat i Fet* original, però que partia d'uns criteris polítics i culturals evidentment influenciats pels propis de l'editor, de tots coneguts i en els que destaca una postura clarament crítica en el món faller en general, ademés d'una concepció del fet identitari, lingüístic i cultural del poble valencià notòriament divergent respecte a la compartida per l'immensa majoria dels valencians. La revista deixà de publicar-se en 2009, alegant problemes econòmics.

La *Revista d'Estudis Fallers*, que edita des de 1994 l'Associació d'Estudis Fallers, tracta d'oferir una visió rigorosa i reflexiva sobre la festa. En ella escriuen membres de la mencionada associació, analisant en profunditat diversos temes del món faller, i està dirigida a un públic investigador més be minoritari. *Marxa popular fallera* és una altra revista concebuda des d'una visió crítica de les falles, mentres que *Actualidad Fallera*, de tots coneguda, és una revista mensual especialment destinada als fallers i falleres, que dona notícia de tots els events socials i culturals que tenen que vore en la festa i les comissions

falleres. També els principals diaris valencians –*Levante* i *Las Provincias*– continuen editant excelents suplementos anuals sobre la festa de les falles, que cada any se superen en interès temàtic i disseny.

I per últim, faré una menció especial a la revista ***Lletrafaller***, que publica l'**editorial Oronella des de 2004 baix la direcció de Juli Amadeu Àrias**, *companyó de lletres i de batalles* –bella frase acunyada per ell mateix– ademés de faller eixemplar de la seua comissió de Palleter-Erudit Orellana.

Lletrafaller, escrita íntegrament en llengua valenciana, i una de les revistes falleres més venudes els últims anys, representa, personalment, per a mi, l'hereua moral i verdadera, en esperit i en cos, en fondo i forma, d'aquell mític *Pensat i Fet* dels orígens: quintaessència del caràcter valencià etern, de la valencianitat natural de la festa de les falles, vixcuda des del nostre idioma i la nostra tradició tals com són, sense mistificacions, devaluacions ni falses glorificacions, presentada en un immillorable format, i contada per les nostres millors plomes valencianes i falleres: Andreu Tintorer, Josep Vicent Miralles, Felip Bens, Paco Tarazona, Antoni Atienza, Miquel Àngel Gascon, Joan Romero i Quelo Romero, Obduli Jovaní, Javi Mozas, Rubén Tello, Manuel Rodas, Cristina Burdeos i molts atres col·laboradors que no nomene i per lo qual demane perdó. El paréntesis d'enguany, en el que no tindrem *Lletrafaller*, degut a diverses circumstàncies desfavorables, no pot significar més que això: un paréntesis, que entre tots tancarem en 2012, *si Deu vol i Sant Josep nos ajuda*.

En fi. Difícil serà trobar a un valencià amant de les falles que no s'haja comprat alguna volta lo que popularment se diu "*un fallero*". Ya siga per a saber en quina secció estan les falles del barri; per a conèixer de primera mà quines seran les millors falles de l'any; per a dissenyar-se un itinerari en els amics, els fills o els nets en el qual visitar quantes més falles millor; per a fruir de la nostra lliteratura festiva; per a regalar-la a uns amics forasters que s'emportaran un bon recort de les nostres festes, que ademés podran conservar en la seua biblioteca; o, simplement, per a continuar en la colecció que any darrere d'any anem formant en la major de les ilusions, i que potser heretarem dels nostres majors...

En definitiva, la premsa fallera ha contribuït els últims cent anys, més que ninguna atra manifestació escrita –o, com a mínim, a un nivell diferent–, a la difusió i generalisació, dins i fòra de València, de la nostra tradició i la nostra festa: servint-nos al mateix temps de perfecte anuari que resumix la festa de tot un any, i d'objecte de colecció que nos la fa recordar quan tornem a rellegir-lo, una volta passat el temps.

Aixina que, faltant quinze dies per a la plantà de 2011, aprofite per a desijar de tot cor **una llarga vida a les revistes falleres**, per a desijar-vos també unes bones falles a tots i, naturalment, per a donar-vos les gràcies per la vostra atenció.

Bibliografia:

- Associació d'Estudis Fallers: *La festa de les falles*. Consell Valencià de Cultura, València C., 1996.
- Diversos autors: *Gran Enciclopedia de la Comunidad Valenciana*. Levante-EMV, València C., 2005.
- Diversos autors: *Historia de las Fallas*. Levante-EMV, València C., 1990.
- Revista *El Fallero*, anys diversos.
- Revista *El Turista Fallero*, anys diversos.
- Revista *Lletrafaller*, anys diversos.
- Revista *Pensat i Fet*, anys diversos.